

ESSZÉ

Piroska Katalin

A berekkel nem lehet okoskodni

---

120 éve született és 50 éve halt meg Fekete István

Ha a természetben – a klímaváltozás vagy egyebek folytán – bekövetkezett újabb „deformációról” olvasok, vagy magam is ezt tapasztalom, ha nevelhetetlen, örökké elégedetlen, agresszív kamaszokról hallok, vagy ilyenekkel találkozom – önmagam vizsgálására (egyébként mit is tehetnék) újra fellapozom a *Tüskévárat* vagy a *Téli bereket*.

A regényekre nem a gyermekkoromban találtam rá, ez nem is lett volna lehetséges, hiszen Fekete István művei (tudtommal) a hatvanas évek elején jutottak el Romániába, de már az első elolvasáskor elvarázsoltak. *„Bármelyik könyvét, abban bármelyik történetet olvasom, valami olyan vágyott és megvalósult otthonosságban lesz részem – ami az olvasás hozta élmények között párját ritkítja – írja róla Schäffer Erzsébet író –, ott vagyok teljes valómban a helyszínen. Érzem a kakukkfű illatát, Vukkal, a kistrókával lapulok a búzaföld sárga tengerében, együtt dübörög a szívem a kökénybokorba fészkelte gébics asszonyosság izgatott szívével, aki látja a karvalyt, és észveszejtő bátorsággal csalja odébb, hogy mentse a fészket, a fészkekben a fiókákat, a fiókákban az életet és a jövőt...”* Azt gondolom, sokan vannak így a műveivel.

Írásaiból különleges harmónia árad. Műveinek helyszínein, a vizekben, nádasokban, erdőn, mezőn minden a „helyén van” vagy a helyére kerül, a dolgok úgy haladnak a maguk útján, ahogy haladniuk kell az élet természetes rendje szerint: *„A berekben nincs protekció, a berekkel nem lehet okoskodni, nem lehet vitatkozni, nem lehet bocsánatot kérni, s nem lehet semmit jóvátenni”*

– mondja István bácsi, mikor a kiskamaszokat útnak indítja a téli berekbe – és nagyon egyet lehet érteni vele. (Fekete István műveiben „rend van” az élet más területein is.)

Az író stílusának külön varázsa a keresetlen egyszerűség, megtalálja a saját hangját még a sokszor elgiccsesített vagy patetikusan ábrázolt témákban is. A karácsony így jelenik meg a *Téli berekben*:

„Az öreg meggyújtotta a gyertyát, s a kis láng lassan szárnyra kapott, majd mintha magára talált volna, kinyújtózott. Matula keze megmozdult, mintha meg akarta volna simogatni, aztán csendesen azt mondta: – Adjon az Isten mindenkinek békességes, szép karácsonyt!

És akkor, puhán, telten meglódult a kis szobában a rádióból hangzó, a távoli harangszó. S a szobában csend lett, csak a harang simogató szárnyalása lengett a levegőben, s a három embernek kimondhatatlan, leírhatatlan békesség szállt a szívére. Mert a harangszó, mint a szél orgonája az erdők felett, ott volt a kunyhóban és a havas berekben, hómezőkön, kívülről és belül, nem kérdezett semmit, nem mondott semmit, csak volt – talán kezdettől fogva, mint a jóság simogató örök vágya, hogy elmúljon, ami rossz, épüljön, ami rom, gyógyuljon, ami seb, puhuljon, ami harag, olvadjon, ami fegyver, s ne szálljon soha harangszó a bosszú és fájdalom üszkei felett. Ne szálljon sehol a világon.”

A hazaszeretetről így ír: *„Kerestem az utat, a patakot, a nádasat, a csereszagú erdőt... s közben megtaláltam a Hazámat.”*

A művek nagy többségéből áradó kiegyensúlyozott optimizmus azért is külön csodálatra méltó, mert az író életének javarésze nem volt sem nyugodt, sem derűs.

A Somogy megyei Göllén született 1900 januárjában, itt töltötte kisgyermekkorát, és saját bevallása szerint csak itt volt igazán boldog, azzal együtt, hogy nem éltek jómódban, tanító édesapjának pedig – nemcsak az iskolában, de otthon is – igen kemények a nevelési elvei, nem idegen tőle a testi fenytetés sem. De ez a szigorú apa meg a barangolások – barátokkal vagy anélkül – a környező erdőkben, nádasokban szerettetik meg a kis Istvánnal a természetet.

Ezután zaklató évek következnek: a kaposvári gimnáziumi éveket csak átbukdácsolta, át is írták a polgári fiúiskolába, jött az első világháború, besorozzák, hadiérettségit tesz, tiszti iskolába kerül.

A háború után gazdasági akadémián tanul váltott helyeken, végül Mosonmagyaróváron végez 1926-ban. Majd gazdatisztként ténykedik igen sikeresen egy Ajka környéki földbirtokon: a föld megművelése mellett tej- és sajtüzemet szervez, szeszfőzdet irányít, búzavetőmagot nemesít, eredményei országos visszhangot keltettek, a Gazdatisztek Lapja is nagy elismeréssel írt róla.

Közben megnősül, ifjúkori szerelmét, Piller Editet veszi feleségül, de házaseletük nem zavartalan. Felesége súlyos idegbeteg lesz (mániákus depresszióban szenved), s szélsőséges hangulatváltozásai, rohamai mindkettőjük életét nehezítik. De az is igaz, hogy sokszor nyilatkozta: Edit a műveinek első kritikusa, és véleményét ezen a téren (is) mindig figyelembe veszi. Egyébként az író halála után a feleség lett az írói hagyaték gondozója, ő szorgalmazta a művek kiadását, az asszony harcolta ki ezek egy részének oroszra fordítását, s mivel a Szovjetunióban igen népszerűek lettek, ez sokat segített Fekete István itthoni elismertségén.

Gyermekeik sorsa sem apjuk kedve szerint alakult. Lánya, Edit 1948-ban apáca lesz, és a rendjével Ausztriába távozik, fia pedig 1957 után kényszerül disszidálásra. (Ifj. Fekete István jelenleg Chicagóban él, maga is író, újságíró, magyar lap munkatársa, tulajdonosa, de gyakran látogat haza Magyarországra, ápolva apja emlékét, gondozva hagyatékát.)

De „*aki írónak született, az író is lesz*” – vallja Fekete egy vele készített interjúban valamikor a hatvanas évek végén, s az ő esetében ez így is van. (Úgy mesélte, hatéves korában próbálkozott először történetek önálló megfogalmazásával.)

A mezőgazdasági teendők mellett egy neves vadásztársaság tagjaként – mert szabadidejében lelkes természetjáró és nagy vadász – írásokat kezd küldeni a *Nimród* című szaklapba, melynek főszerkesztője, Kittenberger Kálmán felfedezi a benne mocorgó szépírói tehetséget, és írásra biztatja. (A híres Afrika-kutató, vadászíró regényes életútját később Fekete István is megírja.)

Szépírói jellegű alkotásai Herczeg Ferenc irodalmi lapjában, az *Új idők*ben jelennek meg. Az első jelentős elismerést íróként már nem fiatalon, 1937-ben kapja: *A koppányi aga testamentuma* elnyeri az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság történelmi regénypályázatának első díját (a kisregényt 1967-ben meg is filmesítik). Ugyancsak díjazott lesz később az 1939-ben publikált, önéletrajzi elemekkel gazdagított családtörténete, a *Zsellérek*, amely Zsellér Péter és köre sorsának alakulását, önmagára találását mutatja be. (A maga korában igen sikeres alkotást 1946-ban betiltották az 1919-es vörösterorról írottak miatt, a mű csak az 1990-es évek elején jelenhetett meg újra.)

Az 1930-as évek közepétől szakmai és prózaírói munkásságát megbecsülik, elismerik, a *Hajnalodik* című drámáját a Nemzeti tűzi műsorra, több sikeres film forgatókönyvének megírásával bízzák meg, de jön az újabb világháború....

1945-től eleinte boldogul, állása megmarad Budapesten a Földművelésügyi Minisztériumban, ahol több mint egy tucat teljesen új megoldású mezőgazdasági oktatófilmet írt és rendezett. Az 1949-es tavaszi „tisztogatáskor” azonban világszemlélete, vallásossága, de főként a *Zsellérek* című regényében írottak miatt „útra teszik”.

Elbocsátása után jövedelem nélkül marad, politikai okokból könyveit sem adják ki, kizárják a Magyar Írók Szövetségéből, már csupán az *Új Ember* és a *Vigília* közli az írásait, ami bizonyos anyagi segítséget is jelent, mert családját alkalmi munkából tartotta el, volt napszámos, uszályrakodó, még patkányirtó is. Az ötvenes évek elején sikerül viszonylag megfelelő állást kapnia, tanár lesz a kunszentmártoni Halászmesterképző Iskolában. Ezt a munkát szívesen végzi.

(Sokáig tartotta magát az a legenda, hogy az ÁVO bántalmazásai miatt vesztette el látását az egyik szemére, és ment tönkre a veséje, ami miatt nyugdíjazták, de mára – állítólag – tisztázódott, hogy egy szerencsétlen autóbaleset áldozata lett, amiről nem akart beszélni senkinek.)

1955-től kezdhet újra publikálni, a Mezőgazdasági Könyvkiadó a *Halászat* című munkáját tankönyvként adja ki a szakis-

kolák számára, sorra, szinte évente jelennek meg újabb és újabb kötetei (igaz, az Ifjúsági Könyvkiadónál).

Érdekes a téma megtalálása a két (a *Vuk* mellett) legnépszerűbb regényének, a *Tüskevár*nak, illetve a *Téli berek*nek az esetében: ifj. Tildy Zoltán (az egykori miniszterelnök fia, természetvédő, fotós) az 1950-es évek elején a Kis-Balaton állatvilágáról készült egy fényképalbumot összeállítani, erről beszélgetett Fekete Istvánnal, aki azt javasolta, a látnivalókat a fiatalok látószögéből kellene bemutatni, hogy ezt a korosztályt közelebb hozzák a természethez. Az elképzelés tetszett Tildynek, s arra buzdította barátját, hogy vesse papírra az ehhez kapcsolódó gondolatait. Mint később kiderült, a regények inspirációja ez az ifjúságnak szánt fényképalbum volt.

A *Tüskevár* még 1956 előtt íródott, a *Téli berek* pedig a forradalom után, talán ezzel is magyarázható a hangvételi különbség a két mű között: az első napfényes, boldog, a második borúsabb, filozofikusabb hangulatú. A csodálatos természetleírások mellett külön értéke a két regénynek, hogy bár mindkettő tulajdonképpen az 1950-es években játszódik, a társadalmi háttérrel a szerző „ügyesen” időtlenné teszi, legyen szó akár az iskoláról, akár a családról, akár a faluról. A két kiskamaszon nem látszik az „úttörőség”, a tekintélyes termetű, a doni kozákkórus érces hangerejével rendelkező István bácsi a tévesz agronómusa ugyan, de beszéde, életfelfogása, a munkához való viszonyulása alapján akár gazdatiszt is lehetne egy földesúri birtokon (mint ami a szerző is volt ifjúkorában). Az öreg Matula rokonszenves alakja, életbölcössége szintén időtlen, nem történelmi korszakhoz kötött.

Élete utolsó 10 évében – bár ifjúsági írónak minősítették – számos megtisztelő elismerést kapott. 1960-ban József Attila-díjjal tüntették ki, majd 70. születésnapja alkalmából, 1970 januárjában megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát. Ennek azonban nem sokáig örülhetett, 1970. június 23-án az immár második szívinfarktusaiban meghalt. A Farkasréti temetőben nagy ceremóniával temették el, de gyerekei kezdeményezésére hamvait 2004 augusztusában szülőfalujában helyezték örök nyugalomra.

A legnépszerűbb alkotók közé tartozik. Nincs még egy magyar író, akinek annyi emlékhelye volna, mint Fekete Istvánnak – írták róla egy néhány évvel ezelőtti kerek évfordulós megemlékezésen. Emlékmúzeuma van: Göllén, Dombóváron, Ajkán, Kis-Balatonon (Diás-sziget), emléktáblák, szobrok sora idézi emlékét azokon a településeken, ahol életében megfordult, még a 2010-es években is újabbakat avattak. Több tucat iskola, vadásztársaság és óvoda is viseli nevét.

Igazán népszerű művei, több mint 20 kötet (Köztük a *Vuk*, a *Kele*, a *Lutra*, a *Bogáncs*, a *Tüskevár*, a *Téli berek*) még életében megjelent, a könyvkiadások sora 1970-től az 1980-as évek végéig újabb 10 kötettel gyarapodott, de életművének igazi „repszánsza” a rendszerváltás után vette kezdetét. Azóta több mint 50 újabb Fekete István-kötet jelent meg nyomtatásban (eddig ki nem adott művek, újrakiadások). 2013-ban eladták a tízmilliomodik Fekete István-kötetet, és ez a szám azóta ki tudja még mennyivel gyarapodott. Könyveit az oroszról a németen, angolon és az eszperanton át a vietnamiig mintegy tizenkét nyelvre fordították le.

Prózájának írói, szépírói értékeiről egységében és művekre bontva napjainkig viták folynak, összefoglaló és nagy vihart kavarázó tanulmányt alapos tárgyismerettel, nagy felkészültséggel Bodor Béla írt róla. Ő így fogalmaz: *„Fekete István bölcs ember volt és (akármilyen) valósult meg ebből) jó író”*.

„Nézem a sötétséget, de látom a csillagokat – Fekete István írta, ő hagyta ránk ezt a gondolatot. Erre biztat minket, minden rendű és rangú jóakarátú embert. Nem lehet olyan sötét, hogy ne keressük a felhők mögött a csillagok rezzentelen fényességét” – ezeket a szavakat az Írószövetség akkori elnöke, Jókai Anna mondta Fekete István göllei újrateremtésén. Ha életművének – ennél nem több – csupán csak ennyi „tanulsága” volna, akkor is érdemes újra és újra beleolvasni a könyveibe.